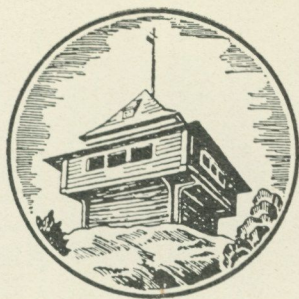

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1948**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1948

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · ERIK ANDRÉN

Redaktör: Erik Andrén

Omslagsbilden visar en interiör av det gamla boktryckeriet på Skansen, där stundom sentida yrkesmän arbeta i gamla dräkter. Skansens många verkstadsmiljöer ha varit särskilt aktuella under det gångna året, då jämnt ett sekel förflutit sedan skräväsandet avskaffades och näringsfriheten infördes och då en rad hantverksföreningar landet runt kunnat fira sitt hundraårsjubileum.

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1948

Djuptrycksplanser från Nordisk Rotogravyr

KARL-ERIK FORSSLUND, SKANSEN OCH STORGÅRDEN

av Sten Lundwall

Höstterminen 1893 avbröt Karl-Erik Forsslund de estetiska studierna i Uppsala och for ner till Stockholm, officiellt för forskningar på Nationalmuseum men innerst för att få kontakt med teatern och kanske bli skådespelare. Hans käraste önskan hade gått i fullbordan, skrev han därifrån, och i Stockholm levde han bohemliv, "min favoritlivsform, mitt framtidsmål". Han framträdde vid denna tidpunkt som en lärjunge till Heidenstams Hans Alienus och beundrade härjämte Oscar Wilde, vilken han ännu några år senare inte skydde att jämföra med Shakespeare. Den unge Forsslund, flanerande i storstaden och njutande av gatans scenerier, låter föga ana av den blivande hembygds kämpen och traditionsförsvaren, som från Storgården skulle utslunga sitt anatema över Stockholm.

Hur han ställde sig till Skansen som idé framgår av ett uttalande ett par år efter detta besök, då han refererar sin vän Niklas Bergius' uppfattning om denna institution och säger, att denne hade samma känslor mot Skansen "som jag förr haft, tyckt att dän är svänska folkets bankruttförklaring, att allt som samlats där är dött ute i bygdernas verklighet eller åtminstone snart skall dö o att dät är Skansen som tar livet av dät".

Denna inställning skulle snart nog förändras. Efter den hemliga förlovningen med sin kusin Sofia (Fejan) Öhman 1894 sökte Karl-Erik Forsslund medvetet ge sin personlighet och sitt författarskap en ny inriktning. Han vände ryggen åt sitt pessimistiskt och dekadent färgade livsideal och gav sig romantiken

i sin och fästmöns bergslagsbygd i våld. Novellsamlingen Skog, som utkom 1896, är besläktad med Pelle Molins Ädalshistorier och ett bland de många uttrycken för den provinsiella roman-tiken under nittitalet med Gösta Berlings saga och längre bort Björnsons folklivsberättelser som föregångare. Ett samband med Skansen hade dessa stämningar erhållit genom Gustaf af Geijerstams uppsats 1892 i Ord och Bild, "Hur tankarna komma och gå. Intryck från Skansen." Geijerstam fick under årtiondet åtskilliga efterföljare, vilka såsom han på Skansen erfor en rousseauansk känsla vid mötet med en primitivare kultur. Denna upplevde också Karl-Erik Forsslund under sitt år i Stockholm 1897—98, då han på Skansenhöjden frigjordes från stadsgatorna och femvåningshusen nedanför. Den hemkänsla som Forsslund återfann i de gamla gårdarna hade dessutom i ett fall en konkret innebörd. En av dem, Laxbrostugan, hade nämligen besuttits av hans mödernesläkt från 1600-talets mitt.

I ett brev från 1896 berättar Forsslund om sitt första besök i Laxbostugan. Han var missnöjd med inredningen, "de ha delvis förstört dän, jort dän till ett museum o plockat in en massa saker där som ej alls höra dit". Men han värmdes trots allt vid tanken på att hans förfäder rört sig därinne. Det var en underlig känsla att se den, skriver han, och det var underligt att höra obekanta människor stå och läsa på stamtavlan med namnet Öhman. Mer odelad var emellertid hans entusiasm för Oktorpsgården. Denna beskrives som "jenomfört naturtrogen", med häst i stallen, ko i ladugården, gris och höns, loge med halm och slagor, alltsammans kring en fyrkantig gård med boningshuset som en av längorna — "dät var som en borj äller en liten värd för sig — o dät var en riktigt äkta julstämning med dän mörka logen, med skrubbar och vrår på vinden o brasor i de stora öppna ugnarna". Men härligast av allt tycktes honom Fatburen, och han framkastade, att i den stilen borde "vårt Furbo" byggas och lovade att snarast göra upp ett förslag och sända det till fästmöns granskning. Forsslund slutar sin rapport från Skansen med ett allmänt omdöme: "Dät är eget, jag är emot idéen män dät är ändå riktigt roligt att gå omkring där o titta — om bara all populasen o mässingsmusiken vore

Karl-Erik Forsslund. Fotografi 1897.

borta, i synnerhet dän senare jör allt vad dän kan för att förstöra stämningen.”

Även folkdanserna på Skansen väckte Forsslunds intresse och han sade sig bli mer och mer hänförd för var gång han såg dem. Helt säkert har den känsla för alla slags ålderdomliga sedvänjor, som han ger uttryck åt under förarbetet med sin andra bok, *Jungfru-Jan* (1897), stimulerats av dessa iakttagelser. Han glädde sig under planläggningen av *Jungfru-Jan* åt att det skulle bli en svensk bok med en mängd folkliga motiv, som förut ej så mycket behandlats i litteraturen: ”Särsjilt våra hjälrfirningar, midsommar o jul, dans kring majstång o på dansbanan om sommarnätterna, namnsdagsfirningar i fruntimmersveckan med utklädning, dynamitskott o dyl., valborgsmässelden.”

Men innan Forsslund påbörjat Jungfru-Jan hade han "av dän svänska sångens helige ande" fått ingivelsen till en roman som skulle heta Furbo gård och bli en verklighetsskildring av Bergslagens hemliv och inte bara handla om skogar och berg utan också om människorna och hemmen — "jag skall tala om allt fridfullt o vackert som kan finnas där, jul o midsommar o annat, jag börjar allt mer älska idyllen", skrev han på hösten 1896. I denna tanke ligger det första fröet till Storgården, och det var detta Furbo, som han efter det ovan relaterade Skansenbesöket tänkte sig som en byggnad i Fatburens stil. Furbo gård fick emellertid vänta, och Jungfru-Jan kom före, men Forsslunds fantasier om ett hem i Bergslagen byggdes under tiden ut på olika sätt. Förut hade han planerat att bosätta sig i närheten av Stockholm och drömde om ett konstnärshem i Saltsjöbaden eller Stocksund. På våren 1896 gjorde han sålunda ett utkast till planritning över "Furbo-Stocksund" och visade denna för vännerna i Uppsala, men på nyåret 1897 berättar han om ett par nya utkast till "Furbogård i fatburstil" och under de närmaste månaderna återkommer han då och då till detta ämne. Byggnaden skulle inredas med lysande blomstermålningar och möbleras med "gamla svänska möbler". Väggarna skulle också dekoreras "med våra namn, med våra valspråk, med bevingade ord o stora tankar ur stora skalders värk!"

Efter sin examen våren 1897 lämnade Karl-Erik Forsslund universitetet och prövade för andra gången en längre tids Stockholmsvistelse. Kamraterna hade rätt honom att söka in vid Kungliga biblioteket, men Forsslund längtade efter ett friare yrke och ville visa världen att även en medarbetare i Strix kunde få ett aktat namn. Första tiden var han fylld av arbetslust och förväntningar. Livet tedde sig angenämt under den stora utställningens sommar, då redaktionens högkvarter huvudsakligen var förlagt till Djurgårdens förlustelseställen. Men Forsslund gjorde också några ensamma promenader på Skansen, där han upptäckte "flera nya, tysta, juvliga platser".

Från på hösten började emellertid hans entusiasm för storstadslivet att svalna. Den oregelbundna arbetstiden på Strix med återkommande nattvak och perioder av hektisk brådska

Storgården med sjön Vessman i bakgrunden. Fotografi från 1800-talets slut.

verkade nedstämmande på humöret och framkallade en reaktion, som tog sig uttryck i en stegrad retlighet mot Stockholm, mot människorna, gatorna och hyreshusen. På vintern förklarade Forsslund, att den enda del av Stockholm, där han kunde tänka sig bo i framtiden, vilket han för övrigt hoppades skulle dröja, var Söder med sina små gränder, sina envåningshus med brutna tak och sina täppor och trädgårdar. Resten av staden hatade han, "tänk dätta gräsliga Östermalm med sina avsjvärda modärna stenhus, alla lika höga, lika mörka o fula". På Skansen fann han en asyl under denna tid, "dät är juvligt i de gamla stugorna", skrev han, "Laxbrostugan o Oktorpsgården äro de enda ställen i hela Stockholm där jag trivs o känner mig hemma".

Det var dessa stämningar, som låg bakom de artiklar om Skansen, som Forsslund hösten 1897 publicerade i Aftonbladet. Anknytningen till Geijerstam är uppenbar, men det nya hos Forsslund var den kontrastverkan han tog ut av sitt ämne.

Somliga människor ha blomster till grannar och en levande skog till hem, heter det inledningsvis, men andra ha bara en vrå i ett dött vidunder av sten, och dem är det synd om. "Åh, de där stenvidundren, jag hatar dem" utropar han och berättar, hur de stå stilla och livlösa men med stirrande ögon och girig blick och uppslukar människorna, som sedan "ligga därinne i stenodjurens magar och smälta, odjuren suga musten och lifvet ur dem, de bli sten i stället för kött och blod, bara sten". Men trots allt finns det en och annan riktigt levande människa också i Stockholm, varelser som ha något mer i ögonen än den kalla stendagern, och det är dessa, som varje ledig stund knogar uppför en backe "till ett ställe som har ett tråkigt krigiskt namn, men som likafullt är ett fridens och hvilans tempel — några vingslag högre än femvåningshusen och fabriksskorstena". Det är Skansen med dungar av tall och gran, med gångstigar och utsiktspunkter, med stugor och klockstaplar, med lekar och danser, som Forsslund syftar på. Men inte Skansen med historiska parader och populära förlustelser såsom regementsmusik eller "landsmål". Han uppsöker ånyo Laxbrostugan och sitter en stund i en av skinnstolarna i tingssalen och drömmer att han är en myndig nämndeman med gård och ägor och sunt bondblood i ådrorna och levande ett liv utan längtan. Och i Oktorpsgården upplever han barndomskänslan av spännande mörkrädsla och trygg hemtrevnad, när han ser ut genom vindsgluggen — "stjernnatten strålar därute, långt borta i mörkrets djup flämta stadens tusen ljus, men gatbullret och oron når ej hit; här hvilar den gamla gården, rundt omkring står skogen tyst och stark och svart — den hvilar under höstens mörka himmel och bidar lugnt den långa vintern".

Skansen gav Karl-Erik Forsslund en illusion av trygghet, av räddning undan den lurande ångesten nere i staden; på detta sätt gjorde den onekligen även för hans egen del skäl för det namn, som han tyckte lät så tråkigt. För utformningen

Stora salen i Storgårdens övervåning med Karl-Erik Forsslund och hans maka. Fotografi 1898.

av Karl-Erik Forsslunds idé om det hem, där han skulle vinna livslyckan som en fri man, har Skansen uppenbarligen betytt mycket, innan verkligheten själv ställde en bergsmansgård i Brunnsvik till hans förfogande. Denna anslutning hos Forsslund till de ålderdomliga formelementen som en ram kring tillvaron genomfördes så restlöst, att de konservativa yttre dragen efteråt i någon mån dolt den radikala innebörden av hans kulturprogram.

När Karl-Erik Forsslund först formulerade idén om hemmet som sin strävans slutmål var detta mera som en lyckodrom för egen räkning med mänskligheten i övrigt lämnad utanför. Han hade, innan Bergslagen slutgiltigt fixerats för detta ändamål,

ett slag funderat på att någonstades i Söderhavet grunda en lyckligare tillvaro än vad möjligt var i Norden. Denna rousseauism bestod, fastän drömmen ej praktiserades i Gauguins Söderhav utan på en udde vid Vessmans sjö bort i Dalarna, men under åren skedde väsentliga förskjutningar i Karl-Erik Forsslunds åskådning. Hans tidigare övermänniskoideal mjukades upp genom påverkan av Ellen Keys förkunnelse om individualismen och socialismen. Det blev ej längre enbart den egna lyckan som saken gällde. Målsättningen kom att omfatta mänskligheten. Från sitt hem ville Karl-Erik Forsslund tala till människorna och visa dem att lyckan inte var ouppnåelig. Han ville hålla fram nya ideal för dem, riktande sig på utvecklingen med framtidsmålet stadigt i sikte — "skönhetsmålet, framtidsriket av gudamänniskor". På nyåret 1898 var Forsslund uppe hos Ellen Key och utvecklade sina planer. Han hade vid denna tidpunkt fattat sitt beslut att lämna Stockholm, och detta understöddes entusiastiskt av Ellen Key, som framhöll att hon redan tidigare beaktat nödvändigheten för honom att flytta från Stockholm och i avskildheten fördjupa och samla sig.

Här är ej rum för en undersökning av alla de impulser från Ellen Keys praktiska estetik, som spåras i Storgården, och inte heller för ett studium av den framför allt från Almquist utgående bondelivsidealism, som Forsslund anknyter till eller för en jämförelse med de likartade strömningar ute i Europa, som han rönt påverkan av. Men om Forsslunds hedendom bör ändå något nämnas. C. D. af Wirsén uppmärksammade denna och tog upp saken: "De heliga sakramenten föraktar han; ett gott sjöbad och en glad måltid äro bättre än alla sakrament. Julen är för honom en trevlig fest, men dess religiösa betydelse är för honom ingen." Som medlem i Verdandi hade Karl-Erik Forsslund ärvt ett stycke 80-talsrabulism, ehuru denna under hans tidigare uppsalaår endast tog sig mera vaga uttryck i en uppseendeväckande stavning och en allmän oppositionslusta mot de-konservativa ideal, som hyllades i föräldrahemmet. Det blev Fröding, som med de ariska dikterna i Stänk och Flikar skulle bjuda honom det stora temat om friheten och kärleken. Forsslund recenserade Frödings dikter i Uppsala Nya Tidning

och utvecklade sin hänförelse i några rader, som direkt leda fram emot Storgården. Frihet är den föryngringens dryck människor och gudar behöva, skrev han, frihet från band och lagar, från dräkternas skökodok, från fruktan för skuld och straff. När kärleken och friheten fullkomnas på jorden skola gudarna dansa och de skapade undra och fröjdas. Då skall Ariens land breda sina outtömliga rikedomar i solen. Då skall en fri ung man ströva omkring i skogen och le åt sig själv och åt allt skapat; då skall han möta henne, den älskade, och de skola famnas i lek och i jubel smälta samman till ett väsen.

Tydiligen hade Forsslund redan på våren 1897, ehuru mera i förbigående, intresserat sig för den gamla bergsmansgård i Brunnsvik, där han ett år senare slog sig ned. Byggnaden, som uppförts 1803, hade av Forsslunds svärfar, brukspatronen Gustaf Öhman på Sörvik förvärvats 1878. Under den deprimerande stockholms hösten 1897 mognade Forsslunds planer på att efter giftermålet bosätta sig där, och i november gjorde han sin fästmö delaktig av dem. Från den gamla lantgården med utsikt över trädgård och röda uthus och med ekot svarande i bergen skulle han höja sitt fältrop: "Bort med städerna — ner med kasärnerna — bort med gator och guldkrogar och allt som står i vägen för Hemfrid, vår gudinna, framtidens gudinna, som kommer med sol och lycka, med den stora harmonin och den rätta livsglädjen." Naturliv och kulturliv skulle där harmoniskt förenas med idrott och vandringar, sång och musik, arbete och studier, "vilka alla skola gå ut från en synpunkt och riktas på ett mål". Beträffande den ekonomiska sidan var Forsslund sangvinisk. Han räknade ut hur mycket som kunde sparas på kläder och glädde sig på förhand åt en tillvaro utan lahmansskjorta, manschetter och stärkkrage.

När Karl-Erik Forsslund var som mest nergången i Stockholm, gav honom tanken på det väntande hemmet nya krafter, och vad som från början varit vaga drömmier växte ut till en passion. Hans längtan till gården i Brunnsvik var så intensiv, att den föreföll honom vidskeplig: "Dät är som jag skulle ha levat där förr o längtar tillbaks dit som till mitt rätta hem, som jag skulle vara bunden vid allting där med några mystiska

oslitliga band o varit där jämt fast jag ej förr än nu blivit medveten därom — o jag tror på denna känsla så blint, att jag inte reflekterar över dän, jag vet bara att vi där komma att uppleva något stort, något överjordiskt härligt...!”

Parallellt med detta förlopp skedde förberedelserna till ”Storgården. En bok om ett hem.” Vissa partier återgå på en julberättelse, som Forsslund skrivit 1896, men själva greppet hade uttagits med den stämningsbild från Skansen, som ovan refererats. I mitten av februari tog Forsslund upp ämnet på nytt. Han hade varit ute med Peterson-Berger och suttit på Rydberg till tvåtiden på natten. När han kom hem hade han som vanligt svårt att somna och låg och fantiserade, ”o den helige ande kom över mig, o jag jorde ett tu tre upp planen till min nya bok — dän om stad o land!... O jag steg upp o klädde mig o började boken o hade en stund av skaparhänförelse o arbetsglädje, vilket räckte till ½8-tiden, då jag mycket trött lade mig påklädd”.

De närmaste månaderna i Stockholm och det kommande året på Brunnsvik medförde så många praktiska bestyr rörande det nya hemmet att Forsslund först på våren 1899 fick mera sammanhängande tid över för sin bok. Tack vare detta kunde hans erfarenheter som idealiserad bonde utnyttjas i större utsträckning än vad från början var avsett och skänka en återglans av den fria verksamhetens lycka, som hänförde så många läsare.

Av otryckt källmaterial har utnyttjats brev från Karl-Erik Forsslund, 1893—98 i Storgårdens arkiv, sedan 1947 i Nordiska museet, samt brev från 1899 i Wahlström & Widstrands arkiv, Stockholm.